महेन्द्रवारुणी। रुद्रजटा। महाज्योतिष्मती। महिषवल्ली। गुडूचा। शालपर्णी। ब्राह्मी। शटी मल्लिका। इति राजनिर्घण्टः॥

सौम्याः, स्त्री, (सोमो देवता यासाम्। सोम+ ण्य।) इलाः। तास्तु मृगशिरोनक्षत्रशिरःस्थाः पञ्च ताराः। इति विश्वहेमचन्द्रौ॥

सौरः, पुं, (सूरस्य सूर्य्यस्यायमिति। सूर+अण्। शनैश्चरः। इत्यमरटीकायां भरतः। १। ३। २६॥ (यथा, हरिवंशे ४। १०।

"बहुलाश्वे पौण्डरीके सौरेऽभ्युपजीविनमूपाय॥")

तुम्बुरुवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ सूर्य्यैकराशिभोगावच्छिन्नमासादिः। यथा, विष्णुधर्म्मोत्तरम्।

"आदित्यराशिभोगेन सौरो मासः प्रकीर्त्तितः॥ विवाहादिकर्म्मसु सौरमासस्योत्तेषः कर्त्तव्यः। यथा, पितामहः।

"आब्दिके पितृकृत्ये च मासचन्द्रमसः स्मृतः। विवाहादौ स्मृतः सौरो यज्ञादौ सावनो मतः॥" विवाहादावित्यत्रादिपदं यात्राव्रतचारपरम्। यत्कर्म्म सूर्य्यभोग्यराश्युद्देशेन विहितं यच्च विशिष्योदगयनादिविहितं तत्परम्। अयनस्य सौरमासघटितत्वेन वक्ष्यमाणत्वात्। तच्च चूडोपनयनादि। विष्णुधर्म्मोत्तरम्।

"अध्यायनञ्च व्रतचारकर्म्म
सौरेण मानेन सदाध्यवस्येत्।
सत्राक्षपाक्षान्यथ सावनेन
लोकस्य यत् स्यादृग्यवहारकर्म्म॥"

अध्यायनं अध्यगमनं यात्रेति यावत्। इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥ *॥ सूर्य्योपासकः। (यथा, महानिर्व्वाणतन्त्रे। ३। १४२।

"शाक्ताः शैवा वैष्णवाश्च सौरा गाणपतास्तथा। विप्रा विप्रेतराश्चैव सर्व्वेऽप्यत्राधिकारिणः॥")

गुडविशेषः। यथा,—

"गौड़ाः शाल्योद्भवाः सौरा मागधाः केरलास्तथा।
बाणसाश्च दशार्णाश्च गुरवः सप्त मध्यमाः॥"

इति तन्त्रसारे १ परिच्छेदः॥

(उपपुराणविशेषे, क्ली। यथा, देवीभागवते। १। ३। १५।

"सौरं पराशरप्रोक्तमादित्यख्यातिविस्तरम्॥"

सूर्य्यसम्बन्धिनि, त्रि। यथा,—

"शैवानि माहेश्वरत्यानि शाक्तानि वैष्णवानि च। शाक्तानि च सौराणि चान्यानि यानि कानि च। श्रुतानि तानि देवेश तद्ब्रह्मास्त्रतानि च॥"

इति तन्त्रसारे ३ परिच्छेदः॥ *॥

यथा च हरिवंशे भविष्यपर्व्वणि। ४९। ५२।

"यदा सौरं वपुरिति स्मर्त्ता स्वां जगतीपते। तदा तद्भावनायोगात् सूर्य्य एव विराजसे॥")

सौरजः, पुं, (सौरात् तेजसः जायते इति। जन+डः।) तुम्बुरुवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ सौरजाते, त्रि॥

सौरदिवसः, पुं, (सौरो दिवसः।) सूर्य्यसम्बन्धिदिनम्। तत्तु रविभुक्तांशाधिकषष्टिदण्डैर्भवति। यथा, "सावनं दण्डाः षष्टिरुच्चः स्वलग्नस्वगुणांशाख्यास्तदेनं भवेत्॥" इति मलमासतत्त्वम्॥

"त्रिंशता सौरदिवसैः सावनः परिकीर्त्तितः॥"

इति शब्दरत्नावली॥

सौरनक्तं, क्ली, व्रतविशेषः। यथा,—

"हस्तयुक्ते अर्कदिने सौरनक्तं समाचरेत्। स्नात्वा चार्कं समभ्यर्च्य नीरोगो चिरजीवति॥ आत्मनो द्विगुणच्छायं यदा सन्तिष्ठते रविः। सौरनक्तं विजानीयात् नक्तञ्च निशिभोजनम्॥"

इति नारसिंहे ६४ अध्यायः॥

सौरभं, क्ली, (सौरभमस्यास्तीति। अच्।) कुङ्कुमम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥ वीणम्। इति राजनिर्घण्टः॥ सद्गन्धः। सुरभेर्भाव इत्यर्थे ष्ण(अण्) प्रत्ययेन निष्पन्नम्॥ (यथा, नैषधे। २। ८२।

"समभेणमदेर्यदापथे
तुलयन् सौरभलोभनिश्चलम्।
पथिता न जनारवैरवै-
दपि शुष्कन्तमलिं मलीमसम्॥"

तद्विशिष्टे, त्रि। यथा, भागवते। ८। २। ८।

"सरित्सरोभिरच्छोदैः पुलिनैर्मणिबालुकैः। देवस्त्रीमज्जनामोदसौरभाम्बुनिलैर्युतः॥")

सौरभेयः, पुं, (सुरभेरपत्यमिति। सुरभि+ढक्। इयः। इत्यमरः। २। ८। ६०॥ (यथा, भागवते। १। १७। ८।

"मा सौरभेयात्र शुचो व्येतु ते वृषलात् भयम्॥"

सुरभिसम्बन्धिनि त्रि॥

सौरभेयी, स्त्री, (सुरभेरपत्यं स्त्री। सुरभि+ढक्। ङीप्।) गौः। इत्यमरः। २। ९। ४३॥ (यथा, रघुः। २। ३।

"जिवर्त्थं राजा दयितां दयालुस्तां सौरभेयीं सुरभिर्यशोभिः।
पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां
जुगोप गोरूपधरामिवोर्व्वीम्॥"

अप्सरोविशेषः। यथा, महाभारते। २। १०। १११।

"विश्वाची सहजन्या च प्रम्लोचा उर्व्वशी इरा वर्गा च सौरभेयी च समीची बुद्बुदा लता॥")

सौरभ्यं, क्ली, (सुरभेर्भावः। सुरभि+ष्यञ्।) मनोज्ञत्वम्। सौगन्ध्यम्। (यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। २१३।

"गुणविधृता सखि तिष्ठसि तथैव दहेन किन्तु हृदयं ते।
घृतमसुना मालायाः समीरणेनेव सौरभ्यम्॥")

गुणगौरवम्। इति मेदिनी॥

सौरभ्यः, पुं, (सौरभ्यं गुणगौरवमस्यास्तीति। अच्।) कुबेरः। इति शब्दरत्नावली॥

सौरमासः, पुं, (सौरो मासः।) सूर्य्यैकराशिभोगावच्छिन्नकालः। यथा, ब्रह्मसिद्धान्ते।

"एकराशौ रविर्यावत्कालं मासः स भास्करः॥"

इति मलमासतत्त्वम्॥

अपि च।

"अथ षड्भिः सौरमासैरयनं परिकीर्त्तितम्॥"

इति शब्दरत्नावली॥

अस्याब्दविवरणं सौरशब्दे द्रष्टव्यम्॥

सौरसंवत्सरः, पुं, (सौरः संवत्सरः।) सूर्य्यस्य द्वादशराशिभोगावच्छिन्नकालः। यथा,—

"सौरसंवत्सरस्यान्ते मानेन शशिजेन तु।
एकादशातिरिक्तान्ते दिनानि भृगुनन्दन॥"

अपि च।

"सौरेणाब्दस्तु मानेन यदा भवति भार्गव।
सावनेन तथा मासि दिनषट्कं प्रपूर्य्यते॥"

इति मलमासतत्त्वम्॥

सौरसेयः, पुं, स्कन्दः। इति शब्दमाला॥ सुरसाया अपत्यञ्च॥ (सुरसमर्हतीति। सुरस+ "वुञ्छण्कठजिति।" ४। २। ८०। इति सख्यादित्वात् ढञ्। सुरसार्हे, त्रि॥)

सौरसैन्धवः, त्रि, (सुरसिन्धोरयम्। सुरसिन्धु+अण्।) गङ्गासम्बन्धीयः। स च भौमादिः। (सौरः सूर्य्यसम्बन्धी सैन्धवः घोटकः।) सूर्य्यघोटके, पुं॥

सौराष्ट्रः, पुं, (सुराष्ट्र एव। अण्।) देशविशेषः। इति जटाधरः॥ सुरट् इति भाषा॥ कुन्दुरुकः। इति राजनिर्घण्टः॥ कांस्ये, क्ली। इति केचित्॥

सौराष्ट्रकं, क्ली, (सुराष्ट्रे भवम्। अण्। ततः कन्।) पञ्चलोहम्। इति हेमचन्द्रः॥

सौराष्ट्रा, स्त्री, (सुराष्ट्रे भवा। अण्।) तुवरी। इति राजनिर्घण्टः॥

सौराष्ट्रिकं, क्ली, (सुराष्ट्रे देशे भवम्। अध्यात्मादित्वात् ठञ्।) विषभेदः। इति शब्दरत्नावली भरतश्च॥ (अस्य पर्य्यायो लक्षणञ्च। यथा,—

"विषन्तु गरलं कूडस्तस्य भेदान्नृटाहरे।
वत्सनाभः स दारिद्रः सलकश्च प्रदीपनः॥
सौराष्ट्रिकः शुक्तिकश्च कालकूटस्तथैव च।
इत्यष्टौ ब्रह्मपुत्रा विषभेदा अमी नव॥"

"सुराष्ट्रविषये यः स्यात् स सौराष्ट्रिक उच्यते॥

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

सौराष्ट्रदेशसम्बन्धिनि, त्रि॥

सौराष्ट्री, स्त्री, (सुराष्ट्रे भवा। अण्। ङीप्।) सौराष्ट्रदेशीयसुगन्धिमृत्तिका। तत्पर्य्यायः। पार्व्वती २ काशी ३ मृत्स्ना ४ काची ५ पर्पटी ६। इति रत्नमाला॥ कालिका ७ सती ८। इति हेमचन्द्रः॥ अस्या गुणाः। कफपित्तवीसर्पव्रणनाशित्वम्। इति राजवल्लभः॥ राजनिर्घण्टोक्तगुणपर्य्यायौ तुवरीशब्दे द्रष्टव्यौ॥

सौरिः, पुं, (सूरस्यापत्यमिति। सूर+इञ्।) शनिः। इत्यमरः। १। ३। २६॥ यथा, बृहत्संहितायाम्। १०४। १४७।

"क्षणद्रव्यैः सौरिः सौम्यो मणिरजततिलककुसुमैर्गुरुः परिपोतकैः॥")

असनवृक्षः। आदित्यभक्ता। इति राजनिर्घण्टः॥